

DĖL KAI KURIŲ PAVARDŽIŲ KILMĖS

Vardas! Pavardė! Tokie visiems žinomi dalykai. Išgirdę vardą ar pavardę, jau įsivaizduojame ir tą žmogų. O vis dėlto, kas yra vardas ir pavardė? Ar žmonės vardą ir pavardę turėjo, ar tik vėliau gavo, ar vardas ir pavardė kartu atsirado, ar atskirai?

Įvairių tautų pavardės turi savo būdingų bruožų ir ypatybių. Sakykim, mes iš pavardės dažniausiai galime pasakyti, ar [ja] turintis žmogus yra vyras ar moteris, jei moteris – tekėjusi ar netekėjusi. Šios ypatybės daugelyje kalbų, ypač Vakarų Europos, pavardės neturi.

Straipsnyje bandysime panagrinėti kai kuriuos bendrus pavardžių sudarymo bruožus. Čia pakalbėsime tik apie dviejų tipų pavardes, būdingas daugeliui tautų.

Bene labiausiai visur yra paplitusios patroniminės pavardės, t. y. pavardės, kilusios iš tėvo vardo (kartais motinos). Kol dar nebuvo susiformavusios pavardės, vienam to paties vardo asmeniui atskirti nuo kito (bet tik vienai kartai) buvo vartojami tėvavardžiai arba nurodomas tėvo amatas. Pavardės daugiausia ir kilo iš tėvavardžių.

Bent paviršutiniškai stengsimės parodyti, kokias kalbos priemones vartoja įvairios tautos (žinoma, tik kai kurios), norėdamos pažymėti, kad pavardė kilusi iš tėvo vardo ar paveldėta iš senelio ar prosenelio.

Lietuviškos patroniminės (tėvavardinės) pavardės yra su priesagomis: *-aitis* (*Griškaitis, Jonaitis, Juraitis, Motiejaitis, Mikaitis, Petraitis, Povilaitis, Pranaitis...*), *-onis* (*Jakubonis, Jakučionis, Janonis, Matulionis, Petronis...*), *-ūnas* (*Griškūnas, Petkūnas, Stasiūnas...*), *-ėnas* (*Baltrėnas, Jakubėnas, Kazėnas, Petrėnas, Stakėnas...*) [ir kitomis].

Labai būdingos patroniminės pavardės slavams. Tarp kitko, rusai dar ir dabar tebeturi ir tėvavardį, būtiną viso asmens pavadinimo komponentą. Jų tėvavardinės priesagos yra: *-ев* [*-ev*] (*Андреев* [*Andreev*], *Григорьев* [*Grigor'ev*]), *-ов* [*-ov*] (*Иванов* [*Ivanov*], *Пешков* [*Peškov*], *Петров* [*Petrov*]...), *-ин* [*-in*] (*Ларин* [*Larin*], *Пушкин* [*Puškin*]...) ir kt.

Baltarusių patroniminių pavardžių priesagos yra, pavyzdžiui, iš *Бондар* [*Bondar*]: *-ок* [*-ok*] (*Бондарок* [*Bondarok*]), *-ык* [*-yk*] (*Бондарык* [*Bondaryk*]), *-чык* [*-čyk*] (*Бондарчык* [*Bondarčyk*]), *-эц* [*-éc*] (*Бондарэц* [*Bondaréc*]), *-ац* [*-ac*] (*Бондарац* [*Bondarac*]), *-аў* [*-aŭ*] (*Бондараў* [*Bondaraŭ*]), *-ович* [*-ovič*] (*Бондарович* [*Bondarovič*]), *-евыч* [*-evuč*] (*Бондаревыч* [*Bondarevuč*]), *-энка* [*-énka*] (*Бондарэнка* [*Bondarénka*]), *-онак* [*-onak*] (*Бондаронак* [*Bondaronak*]), *-ук* [*-uk*] (*Бондарук* [*Bondaruk*]), *-чук* [*-čuk*] (*Бондарчук* [*Bondarčuk*]...); o ukrainų: <...> *-чюк* [*-čjuk*] (*Бондарчюк* [*Bondarčjuk*], *Корнейчюк* [*Kornejčjuk*], *Макарчюк* [*Makarčjuk*]...) [ir kt.].

Vakarų slavų patroniminės pavardės sudaromos su tokiomis priesagomis.

Lenkų kalboje labiausiai paplitusios patroniminių pavardžių priesagos yra *-icz*, *-owicz*, *-iewicz* (*Drawicz, Rawicz, Bertanowicz, Janowicz, Górniewicz, Listkiewicz, Szakiewicz...*). Patroniminėms pavardėms dar vartojamos priesagos: *-(i)ak* (*Jóźwiak, Stachowiak, Stasiak* <...>...), *-(i)ów* (*Chucatów, Czapów, Janów, Lesiów...*), *-ski* (*-cki*) (*Janski, Kowalski...*).

Dažniausia čekų patroniminių pavardžių priesaga yra *-ák* (*Novák, Jiřák, Podliesák...*).

Iš pietų slavų patroniminių pavardžių nurodysime tik bulgarų, su priesagomis *-ew* (*Belew*), *-ow* (*Lekow*), *-czin* (*Andrejczin*), ir serbų–kroatų, su priesaga *-ić* (*Belić, Popović*).

Vakarų germanai vokiečiai turi patroniminę priesagą *-s* (*Seghers, Peters...*), o anglai – *-son* ‘sūnus’ (*Watson*), *-ton* (*Pemberton*), *-s* (*Jenkins*).

Šiaurės germanų (danų, švedų, norvegų) patroniminė priesaga yra *-sen* ‘sūnus’ (*Jensen*), *-son* ‘sūnus’ (*Svenson, Peterson, Johanson, Olson*). Išimtį sudaro islandai, kurie iki šiol dažnai neturi paveldimų pavardžių. Jų asmenų įvardijimo sistema dvinarė: vardas ir tėvavardis (*Peter Johansen*, jo sūnus *Hans Petersen*).

Iki dabar išlikusių keltų kalbų atstovai patroniminės kilmės pavardes sudaro taip. Airiai prideda dalelytę [*O'*] (*O'Connor*), škotai – *Mac, Mc* (*Mac Carthy, Mc Cloy*), velsiečiai – *Up-* (*Upjone, Uphugh, Powell* < *Up Howell*), *P-* (*Pritchard* <...>).

Paminėsime keletą romanų kalbų patroniminių pavardžių sudarymo būdų. Tam tikslui ispanai prideda priesagą *-ez* (*Pérez, Núñez*), prancūzai *de-* (*Degeorges*), *a-* (*Ageorges*). Rumunų patroniminių pavardžių priesaga *-ici* yra slavų kilmės (*Slavici, Petrovici*).

Senovės graikai turėjo tik vieną vardą, tačiau kad galima būtų lengviau atskirti, pridėdavo tėvo vardo kilmininką arba poetiškiau – su priesagomis *-idēs* [-īdēs] arba *-ios* [-íos]: *Themistoklēs Neokleios* [Θεμιστοκλῆς Νεόκλειος] (*Neoklēs* [Νεοκλῆς] sūnus), *Diomēdēs Tydeidēs* [Διομήδης Τυδεΐδης] (*Tydeus* [Τυδεύς] sūnus), *Achilleus Pēleidēs* [Ἀχιλλεύς Πηλεΐδης] (*Peleidas*), *Odysseus Laertiadēs* [Ὀδυσσεύς Λαερτιάδης], *Heraklēs Priamidēs* [Ἡρακλῆς Πριάμίδης]...

Dabartinės graikų kalbos patroniminių pavardžių priesagos yra *-adēs* [-ádēs] (*Georgiadēs* [Γεοργιάδης]), *-idēs* [ídēs] (*Simonidēs* [Σιμωνίδης]) (tariama *-idis*).

Armėnai patronimines pavardes sudaro su priesaga *-ian, -jan, -yan* ‘sūnus’ (*Chačiaturian, Karajan, Sarayan, Petrosian...*).

Arabai patroniminį vardą sudaro su žodeliu *ibn* ‘sūnus’ (*Ibn* <...> *Sinā*) (arba *Avicena!*), hebrajai – *ben* ‘sūnus’ (*Ben Hur, Ben Gurion*), turkai – [*oğul*], *oğlu* ‘sūnus’ (*Kadoğlu*).

Gruzinai savo patronimines pavardes šiuo metu sudaro daugiausia su dviem pagrindinėmis priesagomis: *-dze* ir *-švili*. Priesaga *-dze* ‘sūnus’ yra daiktavardis ir vartojama daugiausia Vakarų Gruzijoje, o priesaga *-švili* ‘vaikas, berniukas’ yra sudaiktavardėjęs būtojo laiko dalyvis ir būdingas daugiausia Rytų Gruzijai. Čia nurodysime keletą pavardžių su šiomis priesagomis, kilusių iš to paties vardo: <...> *Mčedlidze – Mčedlišvili, Davitadze – Davitašvili, Svanidze – Svanišvili, Megrelidze – Megrelišvili, Osidze – Osišvili, Imedadze – Imedašvili, Mesechidze – Mesechišvili, Charadze – Charašvili, Churodze – Churošvili* ir t. t. Gruzinių patroniminių pavardžių yra (ir seniau buvo) ir su kitomis priesagomis.

Senesniaisiais laikais kuriant pavardes ypač didelės reikšmės turėjo socialinė kilmė, klasinė priklausomybė. Aukštos kilmės žmogus, pabrėždamas savo aukštą bajoro, grafo, kunigaikščio ar kito aukštesnės kilmės atstovo pavardę, prie savo tėvų dvaro, palivarko pavadinimo pridėdavo tam tikrą priesagą arba dalelytę, rodančią jo aukštą kilmę. Sakykim, lenkai prie dvaro pavadinimo pridėdavo priesagas *-ski, -cki* (*Jaworowski, ‘Javorovo dvaro valdytojas’, Kozłowski, Kossakowski, Brzozowski...*) arba *-icz, -owicz* (*Baranowicz*).

Vokiečiai aukštai kilmei nurodyti, dvarui ar vietai, iš kurios kilusi ta giminė, pažymėti vartoja dalelytę *von*: *Albert von Sachsen, von Bethmann Hollweg, von Hardenberg, Fonvizin* [Фонвизин] (turėjo būti vokiečių kilmės!), *Hans Ludwig Vorck von Wartenburg...*

Tą pačią dalelytę *von* šiam tikslui vartoja ir austrai, pvz.: *Friedrich August von Hayek*.

Flamandai ir nyderlandai <...> kilmei nurodyti vartoja dalelytę *van*: *Ludvig van Beethoven, van Dyck* (tariama *van Deik*), *van Gogh, van der Goes* (tariama *van der Chus*), <...> *Roland Holst van der Schalk, Reinder van der Meulen*.

Prancūzai šiam tikslui vartoja dalelytę *de*: *de Gaulle (de Gol), de Goncourt, de Groux (de Gru), Roland de la Platière, de Ronsard, de la Roche, Ferdinand de Saussure, Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais, Baudouin de Courtenay, Michail Barklaj de Tolli* [Михаил Барклай-де-Толли].

Italai kilmės vietai pažymėti vartoja dalelytes *da* (*Leonardo da Vinci*), *di* (*Arnolfo di Cambio, Antonio di Pietro*), *del, della* (*del Piombo*), ispanai – *de* (*López de Molina, Juan Antonio de Zunzunegui, de Rojas y Zorrilla, Ramón Pérez de Ayala, Lope de Vega, Tirso de Molina*), *de la* (*Gómez de la Serna*), *della* (*della Roche*), *del* (*Ibanio del Campo, Ramón Maria del Valle Inclán*), portugalai – *da* (*Jair da Posa Pinto*), *de* (*Jose Augusto Pinto de Almeida* (tariama *Žose Auguštu Pintu de Almeida*)).

Vėliau šios <...> priesagos tampa tik tariamais aukštos kilmės požymiais, o ilgainiui visai netenka tos reikšmės ir dažnai susilieja su pačia pavarde, ypač vartojama svetur.